

**Shostakivska N.M., Associate Professor of Accounting and Auditing
Ternopil National Technical University. I. Polyui
Pavlykivska O.I., assistant professor of Accounting and Audit
Ternopil National Technical University. I. Polyui
Ratynskyi V.V., assistant of Accounting and Auditing
Ternopil National Technical University. I. Polyui**

PROBLEMS EVOLUTIONARY PROCESS OF PRODUCTION, ITS MANAGEMENT AND ACCOUNTING

**Шостаківська Н.М., доцент кафедри обліку і аудиту
Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя
Павликівська О.І., доцент кафедри обліку і аудиту
Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя
Ратинський В.В., асистент кафедри обліку і аудиту
Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя**

ПРОБЛЕМАТИКА ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА, ЙОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ОБЛІКУ

In the article the fact that the organization of production, which originated in the ancient world must resist bull on the corresponding informative base that registration. In the article the sequence of production organization since its inception, in terms of material production to this day in a constant relationship with economic accounting.

Keywords: history, accounting, industrial engineering, invention, machine manufacturing, industrial revolution, the enterprise division of labor, specialization, cooperation, computers, documentary mapping techniques and methods of work, work methods, management, planning.

У статті обґрунтовано те, що організація виробництва, яке зародилось в стародавньому світі повинна була опиратись на відповідну інформативну базу, тобто на облік. В статті розглядається послідовність розвитку організації виробництва з моменту її зародження, в умовах матеріального виробництва, до наших днів в постійному взаємозв'язку з господарський обліком.

Ключові слова: історія, облік, організація виробництва, винахід, машинне виробництво, промислова революція, підприємство, поділ праці, спеціалізація, кооперування, обчислювальні машини, документальне відображення, прийоми і методи праці, трудові прийоми, управління, планування.

Постановка проблеми: Питання організації і управління сьогодні заслуговують найглибшої уваги керівників усіх рівнів. В умовах ринкових відносин центр економічної та управлінської діяльності зміщується до основної ланки економіки – підприємства. Підприємства створюють потрібну суспільству і людям продукцію і надають необхідні послуги. На них зосереджені найбільш кваліфікований персонал і засоби виробництва. Саме тут вирішуються питання ощадливих витрат ресурсів, застосування високопродуктивної техніки, передової технології. Тут, на підприємстві, прагнуть максимального зниження витрат виробництва і реалізації продукції, підвищення продуктивності праці або зниження трудомісткості, створення комфортних умов праці на робочому місці. Підприємства розробляють заходи, плани (бізнес-плани), застосовують маркетинг, здійснюють ефективне управління – менеджмент.

Все це потребує від керівника глибоких знань у сфері організації виробництва, тому що в умовах ринкової економіки виживає лише той, хто найбільш грамотно і компетентно визначає вимоги ринку, створює і ефективно організує виробництво потрібної продукції, що користується попитом, забезпечує високі прибутки своїх працівників.

Для успішного вирішення поставлених вище завдань потрібні глибокі знання у сфері організації і управління.

В той же час будь-яка сфера діяльності або науки має свою історію виникнення. Вивчаючи і досліджуючи історію бухгалтерського обліку ми дійшли висновку, що поряд з ним, обліком, зародилась і організація виробництва. Практично і теоретично одна і друга сфера економічної діяльності постійно перебувала і перебуває в органічному взаємозв'язку.

Початок зародження організації виробництва та елементи її вдосконалення і розвитку. Різні знання за природою та змістом є історичними, оскільки сучасна людина базується на досвіді попередніх поколінь.

Рушієм історії людства завжди було виробництво матеріальних благ, оскільки суспільство може існувати та розвиватись лише завдяки безперервному оновленню та повторенню тих чи інших виробничих і соціальних процесів. Звідси – злети та падіння, бурхливий розвиток економіки та її кризи. Все це вимагало прийняття певних рішень в організації своєї діяльності, налагодженні свого побуту, виготовлення знарядь праці. На перших порах розвитку людства і зародження паростків матеріального виробництва на базі примітивного рахунку людина організовувала свою працю в сферах мисливства, рибальства, збирання рослин, примітивного землеробства. З допомогою рахунку первісні люди вивчали міграцію тварин, встановлювали період нересту риб для організації кращого вилову тощо. Холодні та довгі зими змушували первісних людей створювати запаси їжі, а це вже зумовлювало їх вимірювання і організацію робіт по їх добуванню та заготівлі. Люди виготовляли знаряддя, постійно його вдосконалювали і тим самим вдосконалювали своє існування. А неписаними соціальними законами давніх народів існував гуманний спосіб організації розподілу здобутого: здобич споживалася членами общини повністю, а їжа та знаряддя полювання чи рибальства завжди ділились однаково. Не було особистого нагромадження, а залишки розподілялись рівномірно.

Розвиток людства в подальшому відкинув такі гуманні правила. В основному продукт розподілявся частками, а рівний розподіл використовувався тільки в екстремальних умовах.

Діалектика людської біосоціальної свідомості привела до створення в межах общин окремих господарств, а це вже потребувало більш вищого рівня організації праці і виробництва.

Наявність культових пам'яток і архітектурно-будівельних споруд, що залишаються до цього часу, дає підставу стверджувати про існування унікальної культури і високого рівня організації проектування та виробництва що існували в минулому. Перші “зафіксовані на твердому матеріалі” ідеї організації виробництва відносяться до часів єгипетських фараонів. Для спорудження пірамід і гігантських зрошувальних систем залучалися тисячі людей, цілеспрямоване використання зусиль яких потребувало планування, організації, обліку і контролю. У V—VI тисячоліттях до н. е. почала застосовуватись практика письмових запитань і консультацій спеціалістів з різних проблем. Організація виробництва та його облік з третього тисячоліття передбачала застосування кошторису, реєстрацію фактів його виконання та інвентаризацію. Організація праці та виробництва носила колективний характер. На кожних 25 робітників призначались один начальник і один писар. Про хід робіт начальник щоденно подавав письмовий звіт. Приймання робіт і контроль за їх ходом виконували спеціальні комісії. Якщо звіт визнавався незадовільним, писаря били різками [7, с. 36].

Слід відмітити, що “сліди” які б свідчили про наявність елементів організації праці та виробництва ми знаходимо і в інших країнах древності. Зокрема з індійського трактату “Архашастра” (тобто вчення про доходи) IV ст. до н.е. державне багатство розглядається як результат організації праці та виробництва. Вавилон в сиву давнину для організації виробництва використовував “наряд” на виконання робіт та користувався такою одиницею як людино-день. До нас дійшли глиняні таблички знайдені при розкопках, які підтверджують цей факт. Пізніше в Греції почали вивчати методи виконання

трудових операцій, питання їх ритмічності. Зокрема Платон сформулював принцип організації виробництва на основі його спеціалізації. В Стародавній Греції господарники надавали великого значення складанню кошторису витрат. Так відома думка Арістотеля про користь планування розподілу витрат за рік в розрізі місяців, він же запровадив категорії “хремастика” - діяльність спрямована на отримання прибутку та “економіка” - виробництво благ для задоволення потреб людей. Згодом древньогрецький філософ Ксенофонт розвинув питання організації виробництва, обліку та контролю витрат в своїх творах “Економіка” та “про доходи”. Ведення господарства, його організація та управління розглядались в цих працях не тільки в рамках сім'ї, а й у межах регіону, країни, світу [7, с. 76].

Еллінізм, який поширився в Єгипті після завоювання його Александром Македонським, є не що іншим як перенесенням грецької культури в цю країну, дає нам масу фактів про стан організації виробництва, обліку і контролю в ній. Економічні відносини будувались на праці вільних землеробів і рабів, монополіях і податках

Управління економікою в тогочасному Єгипті та інших елліністичних державах було централізованим. Папірусний спадок дає нам лише фрагментне уявлення про організацію виробництва та обліково-економічну документацію.

Вражає наявність безлічі скуппульозних інструкцій, вказівок, порад, зокрема “Інструкція економому нома”. В цій інструкції даються конкретні роз'яснення що до організації господарської діяльності, організації обліку. Інструкції видавав міністр фінансів (діойкет), який був правою рукою царя і мав для цього відповідний штат. Його апарат — басилікон — регламентував фінансове управління та організацію господарської діяльності і її облік.

За часів древнього Риму не відбулось ніяких особливих змін в організації виробництва в плані його технічного вдосконалення. Одне з величезних досягнень того часу, що мало вплив на організацію суспільства, виробництва, праці, облік та контроль це римське право. Наявність в Римській імперії колоній, величезних маєтків патриціїв, торговельних і промислових підприємств

вимагала і відповідної організації їх діяльності, сплати податків тощо. З розглядом Риму завершується епоха середніх віків, яка за винятком Епохи Відродження, винаходів Леонардо Да Вінчі, Йогана Гутенберга, Луки Пачолі та інших, характеризується глибоким застоєм як розвитку науки і техніки так і економіки, особливо виробництва. Виробництво товарів здійснювалось в маленьких майстернях ремісниками та учнями. Від початку до кінця виробу виготовлялись зазвичай однією людиною. Використовувались прості ручні інструменти, виробниче приладдя та оснащення. Складові таких виробів (наприклад столу або стільця) дещо відрізнялися і їх не могли використати для іншого подібного екземпляра виробу. Тому не було потреби створювати запаси комплектуючих деталей до виробів. У разі виходу з ладу виробів для заміни деталей їх виготовляли знов і підганяли вручну. Виробництво було трудомістким та занадто повільним [1, с.137].

Господарство, економіка, облік та право в Україні-Русі в IX-XIV ст.
 Головним видом господарства України в IX-XIX ст. було хліборобство, коріння якого сягає неоліту (нового кам'яного віку), тобто більш як 13000 років тому сільське господарство було кількох видів, виходячи з приватної власності на землеволодіння, яке називалося вотчиною і утверджувалось із розвитком держави. Вотчина могла бути князівською, боярською, церковною, монастирською. На ній працювали вільні смерди, напіввільні закупи, невільні холопи (раби) [2, с.76].

Окремим видом господарства була дрібна вотчина смердів. Історичні факти свідчать про високий розвиток сільського господарства, незважаючи на те, що сільськогосподарськими знаряддями були рало, соха, плуг, серп, ціп. Збираючи багато зернових культур, овочевих, сіяли льон, коноплі. Льон вивозили за кордон через Дербент до Середньої Азії.

Створювались перші корпорації городників. На чолі таких корпорацій стояв старшина в підпорядкуванні, якого був писар (дяк), який вів облік майна корпорації, облік витрат та доходів, облік виходу продукції, її реалізації. До наших днів дійшла згадка про таку корпорацію у Вишгороді.

Широкого розвитку набуло садівництво, практично у всіх вотчинах України-Русі. Вирощували яблуні, груші, сливи, вишні, черешні. Розводили виноград, причому значно на північ, ніж за наших часів на Волині, Київщині, Чернігівщині [5, с.221].

Було дуже розвинене скотарство: велика рогата худоба, свині, вівці, а зокрема, коні, яких потребувало як господарство так і військо. Про розмір скотарства в деяких господарствах свідчать цифри з знайдених облікових записів. Так князь Святослав на Чернігівщині мав 4000 голів коней. У князівських та боярських маєтках як в землеробстві, так і в скотарстві, крім холопів (рабів) основною робочою силою були смерди, експлуатація яких здійснювалась за допомогою продуктової ренти в поєднанні з відробітковою (панщиною). При княжих і боярських дворах дяки під керівництвом печатника вели персоніфікований облік по кожному смерду або закупу, так поступово, а особливо в період татарського іга, спочатку як боргові їхні зобов'язання, а згодом як персональне оподаткування (подушне). Смерди - це більшість населення України-Русі, яке проживало у сільській місцевості. Згідно першого давньоруського зводу законів «Руської Правди» смерди були економічно незалежні і самостійні. Закупи (відомі з «Руської Правди» як наймити) – це люди, які відробляли позичені гроші – «купу», або наймалися на роботу, попередньо беручи плату (кредит). Закуп безперечно був вільною людиною, однак його становище було дуже хитким і він міг кожної миті опинитися в категорії холопів. Різновидом закупів були рядовичі – це селяни, які укладали ряд (угоду) з феодалом, визнаючи свою залежність від нього. Вони входили до складу челяді, виконували певні роботи у господарстві господаря або сплачували йому данину.

Значне місце в економіці України-Русі займало ловецтво. Хутра були головною статтею прибутку держави. Підкорені народи платили данину хутрами. Княгиня Ольга (945-964 рр.) почала перша в державі встановлювати «ловища» по всій землі «перевесища» по Дніпру та Десні, ці обидва терміни стосуються до полювання: так вона позначала території, котрі повинні були постачати державі хутра. «Перевесища» охоплювали район, де водились бобри,

хутра яких мали дуже високу цінність як в Європі, так і в Арабському халіфаті. Пізніше, в часи укладення «Руської Правди», вважалось тяжким злочином порушення «перевесищ». За Ігоря та Ольги податки сплачувались переважно хутрами і «куна» була довгий час валютою. Біля Києва був «звіринець» - місце де утримували і розводили звірів для полювання. Крім хортів, у княжих полюваннях використовували вимуштруваних борсів, а для полювання на птахів – соколів та яструбів. Володимир Мономах докладно описував серед різних державних справ, свої полювання, бо на Русі полювання було не розвагою, а важливою статтею державних доходів. Дяки при княжому дворі вели ретельний облік «скори». «Скора» - це добути на полюванні хутра бобрів, лисів, куниць, білок, які після їх обробки йшли на експорт, як відомо мода на хутро панувала по всій Європі та Азії [3, с. 38].

Поряд з скотарством займались полюванням на зубрів, турів, кабанів, та дрібних звірів, а також птахів. Тут використовували такі знаряддя як списи, луки, рогатини, сильця, різного раду пастки.

Не менш значне місце, в економіці держави, ніж ловецтво, займало бджільництво, переважно бортне, одержання меду та воску диких бджіл. Ще з часів княгині Ольги на деревах-бортнях ставили «знамення» - спеціальні знаки, пізніше згідно з «Руською правдою» накладали кару на тих, хто нищив бортні знаки. Бортництво було самою «рентабельною» галуззю, воно давало великі прибутки практично без великих затрат. На мед і віск був завжди великий попит і в Україні, і в Західній Європі, мед замінював цукор, а головне – вживали його для виготовлення міцних напоїв, а віск – для свічок. Зберігся древній обліковий документ, який засвідчив такий факт: у князя Святослава в Путивлі, на Чернігівщині, 1146 року зібрано 500 берковців меду. Один берковець складає 163,8 кг [4, с. 290].

Історичні дані свідчать про значний розвиток ремісництва в досліджуваний період. Ремесла, а з ними й торгівля виникли в наслідок відокремлення ремесла від землеробства в результаті скупчення значної кількості ремісників і торгових людей-купців. Спочатку, це були невеликі поселення-городища, а згодом – міста.

Найбільше їх було на перетині сухопутних торгових шляхів, а також на берегах судноплавних річок – Дніпра, Дністра, Дону, Десни. XI-XIII ст. – це період урбанізації України-Русі і найбільшого розвитку її міст. Літопис «Повість врем'яних літ» нараховує у XIII маже 300 міст. У них проживало біля 15 % населення держави. Ремесла, що розвивалися в цих містах, за нашими даними включали в себе 64 види.

Основними були: металургія, обробка заліза, гончарство, склоробне виробництво, вироби з дерева, золотникарство ті інші. Але найбільший успіх мали зотчі – будівельники, архітектори Київської Русі [3, с.55].

В організації ремесел визначним явищем була спеціалізація та існування корпорацій і спілок, які появились в XI ст. під керівництвом «старійшин» і які мали добре налагоджену на той час, хоч і примітивну, систему обліку. Цьому сприяла поява освіти, писемність, початки яких треба шукати в дуже давніх часах історичні факти незаперечно свідчать про грамотність в Україні-Русі, була вже в IX ст. досить висока.

На цьому фоні, слід зазначити, що в Україні-Русі, спочатку в Київському, а пізніше і в Галицько-Волинському князівствах, вели відповідну підготовку людей, які займалися арифметикою і обчисленням.

У монастирях, де фактично концентрувалася вся наукова думка, відкривали школи, проводили різноманітне навчання, в тому числі ведення обліку і запису.

Тому виробнича і «управлінська» системи стали підґрунтям для створення успішного функціонування корпорацій та спілок. До наших днів дійшли відомості про корпорацію «ізвозників» у Києві, що возили дерево з пристані, корпорацію тесль - «дереводілів». У таких спілках працювали вільні майстри – ремісники чи наймані робітники, чи навіть княжі ремісники – холопи. Є дані про те, що професійні спілки ремісників називали в Русі дружиною – були вони зародками майбутніх цехів.

Торгівля, вже в ті часи, чітко поділялася на внутрішню і зовнішню. Як і ремесла, внутрішня торгівля зосереджувалась по містах, де були «торги»,

«торговища». Внутрішня торгівля забезпечувала обмін між сільськогосподарськими та ремісничими виробниками.

Велася вона переважно на міських торгах, у визначені дні тижня, у більших містах – щоденно. Тільки в Києві було 8 торгівельних майданів (дані 1017 року). На торгах можна було придбати рибу, зерно, хліб, овочі, фрукти, м'ясо, молоко, сіль. А також ремісничі вироби. Можливо, що на ці торги потрапляло дещо із закордонної торгівлі [6, с.98].

Висновки. Джерелом існування, розвитку та підвищення життєвого рівня людини є виробництво. Виробнича діяльність спрямована на задоволення потреб, на зміцнення бюджету країни, яке, нажаль, сьогодні забезпечує наше населення лише на 20%, всі інші споживачі і матеріальні блага складає імпорт, який ми проплачуємо і який осідає у бюджетах країн-імпортерів, а не у нас. Тому автори своєю науковою статтею хотіли показати на скільки, в історичному плані, важливо кожній країні мати і нарощувати своє власне виробництво, а не обмін (торгівлю). Це і нові робочі місця і дохід бюджетів місцевих і державного, це і відповідні з нього виплати і допомоги. В той час виробництво як один із найважливіших компонентів функціонування будь-якої держави визначає її економічну безпеку, стабільність фінансової системи та рівень життя людей.

Основна місія виробництва в ринкових умовах згідно зі статуту підприємства полягає в забезпеченні споживача необхідною йому продукцією (послугами, роботами) у пені строки, заданої якості та комплектації з мінімальними витратами для продуцента.

Економічний результат діяльності підприємства, його фінансовий стан і майбутній ринок залежать від того, наскільки раціонально організоване виробництво, чи відповідає воно сучасним вимогам оптимальності, гнучкості, мобільності, високої культури, екологічності, конкурентоспроможності тощо.

Перелік використаних джерел

1. Остап'юк М.Я., Лучко М.Р., Даньків Й.Я. Історія бухгалтерського обліку: Навчальний посібник – 2-ге видання, виправлене і доповнене. – К.: Знання, 2009- 278с.
2. Даньків Й.Я., Остапюк М.Я. Шостаківська Н.М. Становлення і розвиток економіки, управління, права та обліку в Україні-Русі у IX – XIV ст.: Тези виступів Другої міжнародної науково-практичної конференції «Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності у сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці». – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2015. – С. 75-78.
3. Лановик Б.Ф. Русь-Україна в княжу добу / Б.Ф. Лановик, М.В.Лазарович. Тернопіль: Економічна думка, 2009- 59с.
4. Полонська-Василенко Н. Історія України: у 2 т. Т2. Від середини XVII століття до 1923 року /Н. Полонська-Василенко. – 3-тє вид. К.: Либідь. 1995. – 608с.
5. Стрішенець О.М. Товарне виробництво і торгівля в Україні (друга половина XVII – кінець XVIII ст.): Монографія. – Чернівці: «Місто», 2009. – 304с.
6. Томашівський С. Історія України: старинні та середні віки. 2 вид./ С. Томашівський : Мюнхен: Український вільний університет, 1948 р. – 134 с.
7. Чайковський В.Ф. Економічна історія світу і України. Навч. посіб. /В.Ф. Чйковський. – Тернопіль, Лілея, 1997.- 184с.